

Kōrero

Mātauranga

Me kōrero tātou

Ō Tātou Kura Ā Mua: Ka Mahi Tahi, Ka Kaha Ake

Whiria Ngā Kura Tūātinitini

Pūrongo arotake whakamutunga
a te Ranga Mana Motuhake mō
Ngā Kura mō Āpōpō

Pūrongo Whakarāpopoto

Kōrero Mātauranga
Me kōrero tātou

Whakaputahia ō whakaaro
mō te mātauranga anamata.

Whiria Ngā Kura Tūātinitini

Kei roto i ēnei kupu e kitea ai ngā kaupapa
huhua pērā i te whanaungatanga, te
manaakitanga, me te kaha e ara ake mai i te
mahī tahi me te ahu whakamua. Ka takea mai
ēnei kaupapa i te whakataukī, *Whiria te kaha*
tūātinitini, whiria te kaha tūāmanomano.

He tuhinga nā te Ranga Mana Motuhake mō Ngā Kura mō Āpōpō.

I whakaputaina e te Tāhuhu o te Mātauranga, Aotearoa, Hereturikōkā 2019.

Mātauranga House,
33 Tiriti o Bowen,
Pouaka Poutāpeta 1666,
Thorndon Te Whanganui-a-Tara 6140,
Aotearoa

www.education.govt.nz

Mana tārua Karauna © 2019

ISBN XXX (PRINT)
ISBN XXX (ONLINE)

Ngā kaupapa

- Tirohanga whānui.....
- Ko tā tātou pūnaha kura pai rawa atu.....
- Me rerekē.....
- Ngā Tūtohutanga.....
- Te umanga Tautoko Mātauranga:.....
- Ka pai ake te tautoko i te pūnaha katoa.....
- Te tautoko i te poari kaitiaki
- Te tautoko i te kāhui hautū.....
- Te tautoko i te kaiako
- Te whakaranea i ngā kōwhiringa kura.....
- Kia tōkeke ai te āheinga ki te whakauru ki te kura e hiahiatia ana
- Te Whaikaha me te tautoko Ākonga.....
- Kia nui ake te pūtea
- He umanga mātauranga ā-motu rīrā
- Ngā mahi mō muri tata ake nei.....

Tirohanga Whānui

Ko tā mātou mahi he arotake i te kura ā-ture o Aotearoa me te arotahi ki te whanaketanga o tētahi pūnaha kura e kōkiri ai i te mana taurite me te taumata kounga mā ngā tamariki katoa, he pūnaha e whakarite ai i a rātou mō ngā wero me ngā whai wāhitanga kei mua i te aroaro.

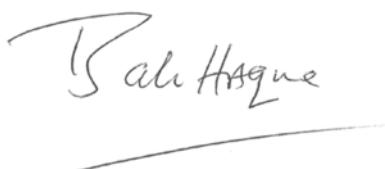
Tuatahi, me whakatakoto i ngā kaupapa whakahirahira mārire e toru, ko ngā kaupapa ki ū mātou whakaaro, he papa ki te angitu o te pūnaha kura o Aotearoa ki anamata.

1. Kei tōna pūtake ko te Tiriti o Waitangi me ngā motika a te tamaiti.
2. Tē taea te angitu ki te kore e whai wāhi te whirinaki
3. Me whai wāhi te mana ā-rohe i roto i ngā whakataunga

Kotahi te tūtohunga matua o te pūrongo nei mā ia kaupapa pūnaha, mā ia kaupapa pūnaha i tautuhia e mātou. He rārangī mahi hāngai hei hoa haere mō aua tūtohunga, mā reira e tutuki ai ngā kōrero o roto.

Ehara i te mea he whakataunga poka noa ēnei tūtohunga. I roto i ngā marama 15 kua taha ake nei, kua whai wāhi ki te āta tātari i te taunakitanga, ki te rangahau, ki te whakarongo ki ngā hapori me ngā rōpū whai pānga huri noa i te motu. Kua āta tātarihia ngā urupare i tāpaehia mai ai, ā, nā aua urupare, nā te taunakitanga hoki mātou i ārahi hei whakatau i ēnei tūtohunga whakamutunga.

Ki ū mātou whakaaro, ko tēnei te wā tika ki te kimi i te kotahitanga e pā ana ki ngā āhuatanga uho o te pūnaha kura, kia mahi tahi ai te whanaketanga kaupapa here, te taha pūtea, te wāhangā whakatutuki hoki, mā reira e whai hua tūturu ai te ākonga me tōna whānau.

Bali Haque (*Tiamana*)

Barbara Ala'alatoa

Ahorangi Mere Berryman

Ahorangi John O'Neill

Dr Cathy Wylie

Ko tā tātou pūnaha kura pai rawa

Kei te pūtake o te tūtohunga kia rerekē ai tētahi āhuatanga, me mātua whakaae ki te kaupapa. He aha te tūmomo pūnaha kura e wawatahia ana? Ko te tikanga mā ngā tūtohunga tātou e whakaneke whakamua ki te pūnaha mātauranga e wawatahia ana.

Ko tā te pūnaha kura pai rawa atu he:

1. Whakatinana i te tikanga kākanorua, i te mana ūrite me te noho rangapū i waenga i te Māori, i te Pākehā, i a Tauwi mā hoki, i raro i te Tiriti o Waitangi.
2. Aro pū ki ngā motika me ngā hiahia o ngā tamariki mokopuna, he whai i te ara tōtika, mā reira e whakatau ai te toha i ngā rauemi pūtea.
3. Whakatutuki i ngā hiahia, he whakatupu i te pito mata o ngā ākonga me ngā hapori kanorau; me aro ki a rātou e noho huakore nei i tēnei wā.
4. Poipoī i te mātauranga me te wheako o te tangata hei tumu mā te akoranga hou, mā reira e taea ai e ngā tamariki mokopuna te whakatutuki ō rātou wawata, ka mutu he akoranga mutunga kore, he tangata mauritau tūroa tonu.
5. Taupua i te ākonga ki te āta whakarite i te ara tōtika mōna anō e pā ana ki te ao mātauranga, ki te ao mahi, ki te ao whānui; ka mutu he kaha nōna ki te tautoko i te oranga pāpori, i te oranga ohaoha, i te oranga taiao o tōna hapori, o te motu whānui.

Ki a mātou nei, me titiro ki te pūnaha kura, ānō nei he pūnaha hauropi akoranga.

Whāngaihia ai te pūnaha hauropi akoranga e te ao Māori, e te ao Pākehā hoki. Ka mutu, he pūnaha hei hāpai i te ako heoi anō kei te ako tonu te pūnaha ake nō reira ka pai ake, ka pai ake taua pūnaha. He pūnaha tēnei e hāpai ai i te akoranga mō te katoa.

Me rerekē

Ka whaitake te pūnaha o nāianei? He aha ngā take me rerekē?

I whakatauria a Aotearoa hei 33 i roto i te 38 i te rārangī whenua pakari mō te kore ūritenga i te mātauranga.¹ Kua tukuna iho ki a tātou tētahi pūnaha i hapa ai te whakapau rauemi hei whakatutuki i te ūritenga me te kairangi o te ako mō te ākonga katoa. Me whakaea e tātou taua nama.² Ehara i te mea he māmā noa iho te whakatika i ngā kōre ūritenga i ngā putanga mātauranga o te pūnaha kura. Me hurirapa, me hurikiko te pūnaha.

Te hanga i tētahi hauropi akoranga e ahu whakamua ana, he mea hono pai, he mea urutau, pāhekoheko hoki

Mai i te putanga mai o *Tomorrow's Schools* i te tau 1989, kua kitea te tere me te hōhonu o ngā panonitanga o te ao, Ki a mātou, tē taea te whakatikatika ngā raruraru o ēnei rā e ngā tautuhinga o te pūnaha mātauranga o nāianei, te whakatutuki rānei ngā āheinga o anamata. Kei Aotearoa nei, ko tēnā kura, ko tēnā kura he moutere mana motuhake e whai hononga ngoikore noa ana ki ētahi atu kura, e whai hononga ngohe noa ana ki te pokapū. Āe, he nui te mana motuhake, engari i whakarērea noatia te kura māna anō tana ara e para. Ko te hua, he pōturi, he pūhungahunga te whakawhittinga o te mātauranga me ngā pūkenga ngaio, he huhua ngā taumata ako o tēnā kura, o tēnā kura ahakoa he ūrite te taumata ā-rōpū ngahuru, ka mutu he iti noa te whakapono ki te punaha. Me neke tātou ki tētahi pūnaha 'whakapono nui, utu iti iho, whai pānga nui'. Me whakawhititi mai i te mana motuhake o 'tōku kura' ki te whakawhirinakitanga o 'ō tātou kura kei roto i tō tātou pūnaha kura'.

-
- 1 UNICEF Office of Research (2018). 'An Unfair Start: Inequality in Children's Education in Rich Countries', Innocenti Report Card 15, UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/an-unfair-start-inequality-children-education_37049-RC15-EN-WEB.pdf
- 2 Ladson-Billings, G. (2006). From the achievement gap to the education debt: Understanding achievement in U.S. schools. *Educational Researcher*, 35(7), 3-12. <https://doi.org/10.3102/0013189X035007003>

Ngā Tūtohutanga

Kei te pūtake o ā mātou tūtohutanga he whakataunga e kī nei ko te Tiriti o Waitangi me ngā motika o te tamaiti te atamira o te kāwanatanga, te whakahaerenga me te whakaritenga o te pūnaha kura, kia taea ai e te ākonga te whai tūrangawaewae, te whai oranga, te whai angitu, ahakoa ko wai, ahakoa ki hea e kuraina ai.

1

Te Tautoko i te Poari Kaitiaki

Mā te poari kaitiaki e:

- » whiwhi te tautoko ngaio me te tirohangā whānui nui ake a tētahi kaitohutohu i te kāhui hautū kua whakatūria ki te poari, te whakangungutanga whakature, tētahi tikanga whanonga ā-motu, te āwhina wawe hei whakatikatika i ngā raruraru;
- » whakaata te kanorautanga o te hapori, e mahi tahi ki ngā kura pātata kia horahia ai ngā tikanga whakaako me ngā tikanga whakahaere papai;
- » tuku atu te haepapa nui mō ngā mahi nui e pā ana ki te whenua me ngā whare, mō te kaupapa whakaurutanga, me te whakawhitihitī kōrero.

Te Tautoko i te Kāhui Hautū

- Kia ū ai te kounga, te kanorautanga, me te ngaiotanga o te kāhui hautū, me:
 - » whakatū i tētahi Pokapū Hautū ā-motu i roto i te Matatū Aotearoa;
 - » whakawhanake e te Pokapū Hautū ētahi paearu māraurau, me ētahi aratohu ā-motu mō te kōpou i tētahi tumuaki, te arotake hoki i āna mahi;
 - » mahi te kaitohutohu i te kāhui hautū o te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga ki te taha o te tumuaki me te poari o tēnā kura, o tēnā kura o te whatunga;
 - » whakanui ake i ngā āhuatanga whakapoapoa i ngā kaihautū ki te ārahi i ngā kura e iti nei te pīrangī ki te haere ki reira.

2

Te Tautoko i te Kaiako

- Kia ū ai te kounga, te kanorautanga, me te ngaiotanga o te kaiako, o te kaiāwhina, o te mātanga mātauranga rānei, me:
 - » whakarite i te Rautaki Kaimahi mātauranga matawhānui e whakatauria ai, e aroturukitia ai, e arotakengia ai;
 - » whakapai ake i ngā ara mai i te taumata o te pia ki te kaiako kua rehitatia;
 - » whakatū ara ngaio mō te kaiāwhina i te kaiako;
 - » whai Pokapū Marautanga ā-motu e noho ai i roto i Te Tāhuhu o te Mātauranga , e mahi tahi ai ki te Pokapū Tautoko Mātauranga ā-motu kia taea ai e ngā kaiako ngā rauemi me te tautoko tino kounga.

3

Te Whakaranea i ngā Kōwhiringa Kura

- Ka taea e te rautaki kōwhiringa kura te:
 - » taupua tētahi ara whakarara Kaupapa Māori;
 - » whai i te Tiriti o Waitangi, te mahi ki te taha o ngā iwi;
 - » whakawhanake ngā whakawhitinga māmā mā te ākonga e whakatere ai ia i te pūnaha kura;
 - » whakanui ake ngā tari ratonga kī hei tautoko i ngā hapori pōhara;
 - » whakamahi oai ake ngā mātanga matihiko, mātanga akoranga, hoki.

5

Kia Tōkeke Ake te Āheinga ki te Kura e Hiahiatia ana

Me āhei te ākonga ki te whakauru ki te kura e hiahiatia ana, mā te:

- » whakatū i ētahi kāhui mana motuhake hei taupua i te matua me te ākonga, hei wānanga i ngā amuamu, hoki;
- » whakawhanake i te hātepe whakauru tōkeke ake;
- » whakaarotau i te reo Māori;
- » whakaarotau i ngā ara reo o Te Moana-Nui-a-Kiwa; ā, mā te
- » pai ake o te whakamahere i te hanga kura.

6

Te Whaikaha me te Tautoko Ākonga

Mā te rautaki ā-motu me te kaupapa here mō te Whaikaha me te Tautoko i te Ākonga e ū ai te mahi tahi whaitake ki te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga, ka mutu ka pai ake te mahora i te mātauranga, i ngā mōhiohio, i te āheinga ki te whakauru ki te kura e hiahiatia ana.

7

Kia Nui Ake te Pūtea

Kia:

- » tōtika ake te tātainga me te tohanga o te pūtea whakaōrite i te rāngai kura, me te mea hoki me nui ake taua pūtea;
- » tāpirihia ētahi anō rauemi kaimahi mā te kaihautū, mā te kaiwhakamahereora hoki i ngā kura tuatahi;
- » whakanuihia ngā āhuatanga whakapoapoa i te kaiako me te kaihautū ki te mahi i ngā kura e iti nei te pīrangī ki te haere ki reira.

8

He umanga Mātauranga ā-Motu Rirā

Kia:

- » tukuna iho te mana whakataunga me te mana whakapau pūtea hei āwhina i ngā kura, ki ngā Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga, koia tētahi pekanga o tēathu Umanga Tautoko Mātauranga hou;
- » kaha ake te arotahinga o Te Tāhuhu o te Mātauranga ki te marautanga, te akoranga, te aromatawai, ngā tikanga whakaako i runga i te whakatūnga o tētahi Pokapū Marautanga taumata mātanga. Mā reira e ngoto ai te aroturuki i ngā hātepe whakatūturu kounga o te NCEA me te Mana Tohu Mātauranga o Aotearoa;
- » ka whakawhitihia te haepapa mō ngā whare me te whenua o te kura ki tētahi atu tari i roto, i waho rānei i te Tāhuhu;
- » ka noho tētahi Pokapū Hautū i roto i a Matatū Aotearoa
- » ka huri kē Te Tari Arotake Mātauranga ki te arotake i ngā pūnaha, ki te aromātai i ngā umanga mātauranga hoki, kia kaua e arotake i ngā kura ake.

Umanga Tautoko Mātauranga:

Ka pai ake te tautoko i te pūnaha katoa

Kua whakarongo mātou ki ngā kōrero me te taunakitanga, ā, ki a mātou me whakatū i tētahi tari hou, he tari kē atu i Te Tāhuhu o te Mātauranga, he tari e mōhiotia ana e ngā hapori, mā reira e ngoto ai te tautoko i ngā poari, i ngā kaihautū, i ngā kaiako, i ngā hapori, ka mutu ka pai ake te mahi tahi me te whakawhirinaki puta noa i te pūnaha. Kua tapaina e mātou tēnei ko te Umanga Tautoko Mātauranga. Ko te tūmanako nei, kotahi tōna tari ā-motu, he maha ūna tari ā-rohe huri noa i te motu. Ka whakakapia e ēnei ngā tari ā-rohe o Te Tāhuhu o te Mātauranga, me te whakakore i aua tari ā-rohe.

Ko te tino kaupapa o te umanga Tautoko Mātauranga (kāore e whai wāhi ki te whakahaearetanga, te kāwanatanga rānei o te kura ia rā, ia rā) he noho hei takawaenga ‘ā-rohe’ i waenganui i ngā tari ā-motu me ngā kura, ka mutu ka tautoko i:

- » ngā poari kaitiaki;
- » ngā kaihautū kura;
- » kaiako;
- » ngā ākonga o te rohe katoa; me
- » te tautoko i te arotake me te pūrongo taumata kounga.

Nā te mea kei tēnei tari hou te tūnga tino hira i te nuinga o ā mātou tūtohunga e whai ake nei, me āta whakamārama i ngā āhuatanga whānui o tēnei pekanga hou o te pūnaha.

Te tautoko i te poari kaitiaki

1

Kei Aotearoa nei, kāore e kore ko te pūnaha pōti i ngā poari kaitiaki he whakaataranga o te hiahia ki te tautoko i te hapori, i te kura, i ā tātou tamariki. Kua whaitake ngā mahi a te nuinga o ngā poari, kua rata te nuinga o ngā mema poari ki taua mahi tautoko i te kura, i te hapori. Heoi anō, he mahi uaua ki ētahi poari.

Tūtohutanga 1

Mā te poari kaitiaki e:

- » whiwhi te tautoko me te tiakitanga ngaio ake a tētahi kaitohutohu i te kāhui hautū, te whakangungutanga whakature, tētahi tikanga whanonga ā-motu, te āwhina wawe hei whakatikatika i ngā raruraru;
- » āta whakaata te kanorautanga o te hapori, e mahi tahi ki ngā kura pātata kia horahia ai ngā tikanga whakaako me ngā tikanga whakahaere papai;
- » tuku atu te haepapa nui mō ngā mahi nui e pā ana ki te whenua me ngā whare, mō te kaupapa whakaurutanga, me ngā whakapānga hapori e hāngai ai ki taua kaupapa.

Ngā Whāinga

Ka tiakina, ka tautokona ngā kura katoa e ngā hapori, e ngā poari kaitiaki.

Ka pakari ake te hanganga o ngā poari kia whaihua ai ngā kura me ngā hapori katoa.

Tūtohutanga 1:

Te tautoko i te poari kaitiaki

HEI MAHI

Tūtohutanga

1

1a

Ka a rotakengia ūkawatia e te poari ngā whakataunga kāwanatanga katoa o te kura i ia tau, i ia tau, i runga i te aronga ki te Tiriti o Waitangi me ngā motika o te tamaiti.

1b

Kia nui ake te a rotahi a te Poari Kaitiaki ki te:

1. Mahi tahi ki te hapori kura me te mana whenua hei whakatau i te ahunga rautaki me ngā mahere a te kura;
2. Aroturuki me te aromātai i te tūrangawaewaetanga, i te oranga, i te angitu o te ākonga;
3. Mahi tahi ki ētahi atu kura, iwi, umanga kāwanatanga hoki, kia whaihua ai ngā ākonga, ngā whānau, me ngā kura.

1c

Ka whakatūria tētahi tūranga hou, arā he kaitohutohu i te kāhui hautū, ko tāna mahi he mahi ki te taha o ngā poari me ngā tumuaki.

1d

Ka whakaturehia te whakangungutanga kāwanatanga mā ngā mema poari katoa; ka tāpirihia te whakangungu motuhake mā ngā tiamana.

1e

Me whai māngai mana whenua ngā poari katoa, he mea pōti, he mea tohu rānei.

1f

Ko tā te Kaikōmihana o Manaakitia Ā Tāou Tamariki he arotake, he whakahou hoki i ngā ture e pā ana ki te whai wāhi o te ākonga ki te kāwanatanga o te kura, i runga i te whakahau a te Hui Nui o te Kotahitanga o Ngā Iwi o te Ao (Tūāporo 12).

1g

Ka whakawāteahia ngā poari o ngā kura i te haepapa mō te kawenata ā-rima tau (5YA) e pā ana ki ngā whare me te whenua heoi anō he kōwhiringa ki te pupuri tonu i te haepapa e ētahi kura e ai ki ētahi paearu ā-motu

Ka puritia e ngā rangatira o ngā kura tāuke, te haepapa mō ō rātou taonga ake.

HEI MAHI
Tūtohutanga

1

1h **Ka whakaritea e te tari ā-rohe o te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga ngā ratonga tiaki whenua me ngā whare, ngā ratonga pūtea me te hokohoko rawa, mēnā e hiahiatia ana.**

1i **Ka otī i te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga ā-rohe kē te hanga mahere whakaurunga, me te whakatū hui e hāngai ana ki taua kaupapa, kia noho haumaru ai ngā ākonga me ō rātou whānau.**

1j **Ka whakatūria tētahi tikanga whanonga ā-motu mō ngā poari.**

Ka nui ake te mana o te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga kia taea wawetia ai e taua tari ā-rohe te whakatikatika ngā raruraru kāwanatanga, raruraru hautūtanga rānei e pā kaha nei ki te kura.

Te tautoko i te kāhui hautū

Kei te pūtake o te whakaako kounga me te ako kounga kei roto i ngā kura, ko te kaihautū whaitake, ka hua ko te tūrangawaewaetanga, te oranga, me te angitu o te akonga. Ko tāna mahi he akiaki i te whakaakoranga whaitake, he tātari, he whakatutuki hoki i ngā raruraru, he hanga i te whanaungatanga ki waenga i tēnā, i tēnā tae rawa atu ki te whānau, he pāhekoheko i ngā wānanga e kōkiri ai te akoranga.

Tūtohutanga 2

Kia ū ai te kounga, te kanorautanga, me te ngaiotanga o te kāhui hautū, me:

- » whakatū i tētahi Pokapū Hautū ā-motu i roto i te Matatū Aotearoa;
- » whakawhanake e te Pokapū Hautū ētahi paearu māraurau, me ētahi aratohu mō te kōpou i tētahi tumuaki, me te arotake i īna mahi;
- » mahi te kaitohutohu i te kāhui hautū o te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga ki te taha o te tumuaki me te poari o tēnā kura, o tēnā kura o te whatunga;
- » whakanui ake i ngā āhuatanga whakapoapoa i ngā kura kia mahi i ngā horopaki ako matawhānui.

Ngā Whāinga

- » Ko te wawata, ka whiwhi i ngā kura katoa he tumuaki pai rawa.
- » Ko te wawata, ka whakatūria te pūnaha e whakawhanake ai ngā kaihautū taumata huhua i te kura, i te pūnaha kura hoki.

HEI MAHI
Tūtohutanga

-
- 2a** **Ka whakatūria tētahi Pokapū Hautū ā-motu ki roto i te Matatū Aotearoa;**
-
- 2b** **Mā te Pokapū Hautū e whakarite ngā paearu māraurau, me ētahi aratohu ā-motu mō te kōpou i tētahi tumuaki, arotake hoki i āna mahi. Ka whakaritea hoki ētahi paerewa ngaio hei whakatutuki mā te tumuaki; ka whakamahia i roto i te arotake i āna mahi;**
-
- 2c** **Ka mahi tahi ngā kaitohutohu i te kāhui hautū a te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga me ngā tumuaki o tēnā kura, o tēnā kura o te whatunga..**
Ko tētahi anō mahi a te kaitohutohu i te kāhui hautū, he whakahaere i te tohanga akoranga papai a ngā tumuaki o te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga.
-
- 2d** **Ka whakanui ake i ngā āhuatanga whakapoapoa i te kaihautū ki ngā kura ki te mahi i ngā kura kei reira ngā wero matatini ake.**
-

3

Te tautoko i te kaiako

Kei te mōhio whānuitia te hiratanga o te whanaungatanga pai i waenganui i ngā ākonga, i ō rātou whānau, me te kura, ngā kaiako hoki. He whakaakoranga tino pai kei roto i ētahi kura, engari nā te hoahoa o te pūnaha, i ētahi wā kāore e waimarie ngā ākonga katoa ki te whiwhi kaiako ka āhei te āta tautoko i a rātou

Tūtohutanga 3

Kia ū ai te kounga, te kanorautanga, me te ngaiotanga o te kaiako, o te kaiāwhina, o te mātanga mātauranga rānei, me:

- » whakarite i te Rautaki Kaimahi Mātauranga matawhānui ka whakatauria, ka aroturukitia , ka arotakengia hoki;
- » whakapai ake i ngā ara mai i te taumata o te pia ki te kaiako kua rehitatia;
- » whakatū ara ngaio mō te kaiāwhina i te kaiako;
- » whai Umanga Marautanga ā-motu e noho ai i roto Te Tāhuhu o te Mātauranga , e mahi tahi ai ki te Umanga Tautoko Mātauranga ā-motu kia taea ai e ngā kaiako ngā rauemi me te tautoko tino kounga.

Ngā Whāinga

Mā te whai i ngā tohutohu a raro iho nei e taea ai te whakapai ake i te whakaako me tautoko i te kaiako mā:

- » hanga hononga i runga i te pono me te whakaute;
- » te whakaako e whakawhāriki nei i te mōhiotanga, i ngā wheako, i te ao o te akonga;
- » tētahi rautaki ā-motu hei whakaranea i ngā kaiako, i te kāhui hautū, i ngā kaimahi ngaio mātanga;
- » te whakapai ake i te ara whakaako mai i te Pia ki te Kaiako Hou, tae rawa atu ki te kaiako kua whai mana rehita;
- » te hanga i tētahi ara ngaio mō te kaiāwhina i ngā ākonga me te kaiako;
- » te whakarite i ngā rauemi, i ngā tohutohu, i ngā akoranga ngaio tino kounga, kia whai angitu ai te ākonga i te marautanga katoa;
- » te whakakaha i te tautoko mā ngā kaiako, mā te kura hoki, te mahi tahi a te Kāhui Ako kia tohaina ai ngā mahi papai.

Tūtohutanga 3:

Te tautoko i te kaiako

HEI MAHI

Tūtohutanga

3

Te kaimahi mātauranga

3a

Ka whakatutukihia tētahi Rautaki Kaimahi Mātauranga whānui e aroturukitia ai, e arotakengia ai, e pūrongotia ā-tau, ko te arotahi kia kitea te kanorautanga o te hapori i roto i te hunga kaimahi.

Te Huarahi mai i te Mātauranga Kaiako Hou tae atu ki te whai mana rehita

3b

Ka whakawhanakehia e te Tāhuhu o te Mātauranga, e te Matatū Aotearoa, e ngā kaiwhakarato Mātauranga Kaiako Hou, e ngā kāhui ngaio hoki, ngā paearu māraurau mā ngā kura e pīrangī nei ki te tiaki i ngā pia kaiako, ki te whakamahi i ngā kaiako hou, rānei.

Ko tētahi wāhangā o aua paearu ngaio, he paerewa mā ngā kaiako kura tuatoru, mā te Kaiako Taupua i te pia, mā te Kaiako Ārahi hoki, ka mutu ka whakawhanakehia ngā paearu e tētahi rōpū.

3d

Mā te pūnaha e whakawātea ētahi anō rauemi ki te whakakaha i te huarahi mai i te Mātauranga Kaiako Hou tae atu ki kaiako whai mana rēhita, i runga i te mōhio ki ngā utu nui ake a tētahi kura e tautoko ana i te ākonga, i te kaiako hou hoki.

3e

Ka mahi tahi te umanga Tautoko Mātauranga me te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga ki te whakawā-ā-paerewa i ngā kura e pīrangī ana ki te tono i ngā rauemi tāpirihanga hei tautoko, hei ārahi i ngā kaiako hou.

Te Huarahi mahi ngaio mō te kaiāwhina

3f

Me tautuhi, me tautoko hoki te Rautaki Kaimahi Mātauranga i ngā huarahi mahi ngaio, i ngā paerewa mahi, i ngā paerewa ahurea, i ētahi mahi whakawhanake i ngā kaiāwhina, i ngā mātanga ahurea rānei, e tautoko nei i ngā ākonga, i ō rātou whānau hoki, kia wātea ai te kaiako ki te whakaako.

HEI MAHI
Tūtohutanga

3

Te Tautoko ngaio

- 3g** Ka whakatūria tētahi Pokapū Marautanga ā-motu ki roto i te Tāhuhu o te Mātauranga kia tutuki ai te ako i te *New Zealand Curriculum* me *Te Marautanga o Aotearoa* mā ngā ākonga katoa.
- 3h** Ka mahi tahi te Pokapū Marautanga me te umanga Tautoko Mātauranga ki te whakaranea i te mōhiotanga ā-rohe..
- 3i** Me whiwhi i te Umanga Tautoko Mātauranga ngā rauemi tautoko ngaio, me te pūtea mā ngā ratonga tohutohu, mātanga ngaio, hei whakatutuki i ngā hiahia, hei tautoko i te mahi tahi me te tohatoha i ngā mahi papai hoki.

Ngā Kāhui Ako

- 3j** Ka nuku te pūtea Kāhui Ako ki ngā Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga.
- 3k** Ka pīngore ake ngā paearu o te Kāhui Ako e pā ana ki ngā whakaritenga whakakāhui me ngā wero whiwiringa taumata, me te whakapaunga o ngā rauemi kaimahi, pūtea hoki.

Arohaehae Kaiako

- 3l** Ka whakawhanake te Matatū Aotearoa i ētahi aratohu arohaehae kaiako pīngore ake, tae atu ki te arohaehae ā-rōpū, ki te arohaehae ā-hoa mahi hoki.

Te whakaranea i ngā kōwhiringa kura

Me kaha ngā ratonga ā-rohe me ngā ara kua honotia i ngā tōpito katoa o te mātauranga. Me penei ngā ara Kaupapa Māori, te akoranga matihiko e whaihua ai mā ngā ākonga, ngā kura tāuke, ngā kura kaupapa motuhake, me ngā kura motuhake ā-rohe, ā-motu hoki.

Tūtohutanga 4

Ka taea e te rautaki kōwhiringa kura te:

- » taupua tētahi ara whakarara Kaupapa Māori;
- » whai te Tiriti o Waitangi, te mahi ki te taha o ngā iwi;
- » whakawhanake ngā whakawhitinga māmā mā te ākonga ki te whakatere i te pūnaha kura;
- » whakawhanake ngā aratohu, te whakanui ake ngā tari ratonga kī hei whakarato ratonga tāpiri ki ngā hapori pōhara;
- » whakamahi ake ngā mātanga matihiko, mātanga akoranga hoki.

Ngā Whāinga

He kōwhiringa kura paparōnaki ake, kua tino whai hononga, kua whaitake ake, tōkeke ake hoki mā ngā ākonga katoa tae atu ki tētahi ara Kaupapa Māori whakarara.

HEI MAHI
Tūtohutanga

4a

Kia whakatūria tētahi rōpū whakahaere mana motuhake ki te tautoko i te Kaupapa Māori, tae atu ki ngā kura e whai ana i te Kaupapa Māori ināianei: Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me Ngā Kura ā Iwi o Aotearoa, me te taupua i ngā rerekētanga o tēnā, o tēnā.

4b

Kia whakawhanaketia tētahi rautaki kura e ahu whakamua ana, he kura e arahina ana e te Tiriti o Waitangi, he kura e arotakehia ana, e whakahouhia ana e te Tāhuhu o te Mātauranga me te Iwi.

4c

Mā te Tāhuhu o te Mātauranga e whakarato tētahi atamira tohatoha mōhiohio haumaru, kia pai ake ai te whakawhitinga mai i te kōhangā reo ki ngā kura, tae atu ki te kura tuatoru.

4d

Kia whakawhanakehia ētahi aratohu ā-motu kia taea e ngā kura te tū hei wāhi hapori e noho ai ngā ratonga whaitake hei tautoko i ngā hapori pōhara.

4e

Kia arotakengia ngā mahi a Te Aho o Te Kura Pounamu me te Virtual Learning Network, ngā kura motuhake ā-motu, ā-rohe hoki, mā reira e puta ai tētahi tirohanga ā-motu he mea honohono, he mea akoranga pīngore, he ratonga mātanga.

4f

Kia tūhuratia e te Tāhuhu o te Mātauranga ngā tauira pai rawa e pā ana ki te tautoko ā-pūtea i te akoranga kura tuarua-tuatoru, ka mutu ka hurihia, ka nui ake ngā ākonga e mahi pērā ai.

5

Kia tōkeke ai te āheinga ki te whakauru ki te kura e hiahiatia ana

I tēnei wā, tē taea e ētahi ākonga me ō rātou whānau te whakatutuki i te motika ki tētahi mātauranga utukore, ā, he uua te whakaara i ngā pakirehua, i ngā āwangawanga, he uua hoki te kimi a te hapori i te urupare tika.

Tūtohutanga 5

Me āhei ake te ākonga ki te whakauru ki te kura e hiahiatia ana, nō reira ka:

- » whakawhanake i te hātepe whakauru tōkeke ake;
- » whai mana te reo Māori;
- » whai mana ngā ara reo moutere o Te Moana-Nui-a-Kiwa
- » pai ake te whakamahere i te hanga kura.

Ngā Whāinga

Te āheinga tōkeke ake mā ngā ākonga katoa o Aotearoa ki te whakauru i tētahi kura pai

HEI MAHI
Tūtohutanga

5

- 5a** **Kia whakatūria e te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga o te rohe ētahi rōpū ā-hapori ki te whakatutuki i ngā āwangawanga a te ākonga, a te matua, a te whānau rānei - ko ngā āwangawanga e kore e taea te whakatutuki i te kura.**
- 5b** **Kia āta arotahia e te pūtea whakawhanake akoranga ngaio o te Rautaki Kaimahi Mātauranga o te Tāhuhu o te Mātauranga ki te whakamahere i te whakaako i ngā kaiako me ngā kaiāwhina ki te whakamahi i te reo Māori i roto i ā rātou mahi.**
- 5c** **Kia noho ai te haepapa o te whakamahere i te hanga kura i runga i ngā āhuatanga whakaritea i roto i te rautaki ā-motu ki te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga, mā reira e māmā ake ai te āheinga ki te whakauru ki:**
» **ngā arareo Māori**
ki ēnei hoki:
» **ngā arareo moutere o te Moana-Nui-a-Kiwa mēnā he taupori me te hiahia;**
» **ngā ara mō ngā ākonga whai hiahia akoranga, whai hiahia whanonga.**
- 5d** **Kia arotakengia e te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga ngā mahere whakaurunga ā mohoa noa nei, kia whakaaetia e rātou ētahi mea hou, kia tōkeke ai, kia tutuki hoki ngā whāinga o te mahere a te whatunga ā-rohe.**
- 5e** **Kia aroturukitia, kia whakahaeretia hoki e ngā Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga ngā whakaurunga nō waho, mā reira e rahi ai, e kounga ai ngā kura katoa o taua whatunga.**
- 5f** **Kia whakatauria e te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga te katinga o tētahi kura, mēnā kua roa tētahi kura e raru ana ki te hiki i te kounga o te whakaakoranga.**
- 5g** **Mehemea he nui ake ngā tono ki te whakauru i ngā tūnga e wātea ana, ka whai ngā kura katoa tae atu ki ngā kura tāuke, i ngā paearu tipako me ngā hātepe e kōrerotia ana i roto i te Ture Mātauranga, 1989.**

6

Te whaikaha me te tautoko ākonga

Ko tētahi o ngā kaupapa tino hirahira, tūroa tonu, kei mua i te aroaro o te pūnaha, ko te tautoko i ngā ākonga whai hiahia nui, me te maumahara ki te aro atu ki a rātou i roto i ēnei horopaki matauranga. Nā te hui ki te taha o ngā rōpū whaipānga i kitea ai te pikinga o te tokomaha e whai hiahia ngoto ana e pā ana ki te whanonga, ko ētahi, ki te kore e āwhinatia wawetia, ka raru i roto i te pūnaha mātauranga, i roto i te ao hurihuri.

Tūtohutanga 6

Mā te whakatutuki i te rautaki ā-motu, i te kaupapa here Whaikaha me te Tautoko Akoranga, e pai ake ai te mahi ki te taha o te Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga, ka mutu ka pai ake te mahora i te mātauranga me te mātanga ā-rohe, me te āheinga ki te whakauru ki reira.

Ngā Whāinga

Kia kounga teitei ai te ratonga ā-rohe mā ngā ākonga whai hiahia nui.

HEI MAHI
Tūtohutanga

6

6a

Kia arahina e te Tāhuhu o te Mātauranga te rautaki ā-motu me te kaupapa here e pā ana ki te Whaikaha me te Tautoko Akoranga, huri noa i te punaha.

6b

Kia whiwhi i ngā Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga ngā rauemi me ngā tohutohu mātanga hei whakatutuki i te rautaki me te kaupapa here ā-motu e pā ana ki te Whaikaha me te Tautoko Akoranga, mā reira e māmā ake mā te kura, te ākonga, me te whānau.

Kia nui ake te pūtea

Ka mutu, he puare kei waenganui i ngā kawatau o te marea o Aotearoa e pā ana ki te pūnaha mātauranga, me te pūtea hei whakatutuki i ngā wawata. Mēnā ka tika te urupare ki te nama mātauranga i kōrerotia ai i roto i te wāhanga Me Rerekē, me nui ake te pūtea hei tautoko i ngā ākonga pōhara, i ngā kura e mahi ana i ngā horopaki uaua ake.

Recommendation 7

Kia:

- » tōtika ake te tātainga me te tohanga o te pūtea whakaōrite i te rāngai kura, me te mea hoki me nui ake taua pūtea;
- » tāpirihia ētahi anō rauemi kaimahi mā te kaihautū, mā te kaiwhakamahereora hoki;
- » whakanuihia ngā āhuatanga whakapoapoa i te kaiako me te kaihautū ki te mahi i ngā horopaki ako matawhānui.

Ngā Whāinga

Kia pai ake te mana taurite me te taumata kounga mā te whakanui i te pūtea mā ngā kura i ngā hapori pōhara, mā te kaha o te kura ki te whakapoapoa me te pupuri i ngā kaiako ki ngā kura me ngā horopaki ako matatini e iti nei te pīrangī ki te haere ki reira, mā te whakakaha ake i ngā kāhui hautū o ngā kura tuatahi, o ngā kura Māori rānei, mā te whakatū i ngā tūnga kaiwhakamahereora mā ngā ākonga kura tuatahi.

HEI MAHI
Tūtohutanga

-
- 7a** **Kia wawe te whakatutuki i te Rārangi Mana Taurite, kia whakapikia te pūtea mana taurite 10% nui ake rānei o te pūtea rauemi (kaiako) e hāngai ana ki te tau me te tokomaha o ngā ākonga pōhara o te kura.**
-
- 7b** **Kia nui ake ngā heipūtanga o ngā kura tuatahi, me ngā kaiwhakamahereora hoki.**
-
- 7c** **Kia nui ake ngā āhuatanga whakapoapoa, ki te pupuri hoki i ngā kaihautū me ngā kaiako i ngā kura horopaki matatini ake.**
-

8 He umanga mātauranga ā-motu rīrā

Ko ngā umanga ā-motu matua e whai haepapa ana mō te pūnaha kura ko:

- » te Tāhuhu o te Mātauranga
- » te Tari Arotake Mātauranga (ERO)
- » te Mana Tohu Mātauranga o Aotearoa (NZQA)
- » te Matatū Aotearoa

Ko ngā uauatanga he iti rawa te pūtea hei whakaoti i ā rātou mahi, he iti rawa te mana whakahaere ā-rohe, he iti rawa ngā pūkenga ngaio, he tikanga mahi āhua taratahi.

Tūtohutanga 8

Kia:

- » tukuna iho te mana whakataunga me te mana whakapau pūtea hei āwhina i ngā kura, ki ngā Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga, koia tētahi pekanga o te Umanga Tautoko Mātauranga hou;
- » kaha ake te arotahinga o Te Tāhuhu o te Mātauranga ki te marautanga, te akoranga, te aromatawai, te whakaako i runga i te whakatūnga o tētahi umanga Marautanga taumata mātanga.
- » Mā reira e ngoto ai te aroturuki i ngā hātepe whakatūturu kounga o te NCEA me te NZQA;
- » ka whakawhitihia te haepapa mō ngā whare me te whenua o te kura ki tētahi atu tari i roto, i waho rānei i te Tāhuhu;
- » ka noho tētahi umanga Hautū ā-motu ki roto i te Matatū Aotearoa
- » ka huri kē te Tari Arotake Mātauranga ki te arotake i ngā pūnaha, ki te aromātai i ngā umanga mātauranga hoki, kia kaua e arotake i ngā kura ake.

Ngā Whāinga

Kia whakawhirinakihia ngā umanga ā-motu e ngā kura hei umanga whai kaupapa here matatau, toitū, tūturu, whai anga pai hei whakairi i te marautanga, i te aromatawai hoki, whai tautoko hāngai, wawe hoki, e kaha ana ki te mahi tahi ki ngā kura me ngā rōpū whaipānga ā-rohe ā-motu hoki. Kia aroturukitia, kia arotakengia te neke whakamua ki te mana taurite me te taumata kounga tae atu ki te mahi a ngā umanga ā-motu, a ngā kura hoki, hei whāriki mā te pikinga o te pūnaha whānui.

HEI MAHI
Tūtohutanga

8

- 8a** Kia kawea e ngā umanga ā-motu katoa te haepapa ki te whakamana i te Tiriti o Waitangi, i ngā motika a te tamaiti hoki, ā, ka arotakengia taua āhuatanga, ka whakauruhia ki te pūrongo ā-tau.
- 8b** Kia whakatūria tētahi Umanga Tautoko Mātauranga (whai tari Whatunga Mātauranga Tautoko Ākonga) hei umanga mahi tahi ki ngā kura, whakarīrā ai i ngā kura.
- 8c** Kia rerekē ai te hanga o te Tāhuhu o te Mātauranga mā reira e kitea ai tana mahi hei kaiārahi o te pūnaha i runga i āna kaupapa here tūturu, i āna pūkenga marautanga, i tāna tohatoha i ngā rauemi, i ngā tātaringa raraunga, i te rangahau kia pai ake ai te pūnaha.
- 8d** Kia kawea ai ngā ratonga e pā ana ki ngā whare me te whenua o te kura e tētahi rōpū mana motuhake o roto, o waho rānei i te Tāhuhu o te Mātauranga.
- 8e** Kia rerekē ai ngā mahi a te ERO, he aromātai ā-motu, he pūrongo i te neke whakamua o ngā mahi whakapai ake kē, kia tapaina ai te ERO ki te Tari Aromātai hoki.
- 8f** Kia whakatūria tētahi umanga Hautū ā-motu ki roto i te Matatū Aotearoa.
- 8g** Kia mahi te NZQA i raro i te maru o te Pokapū Marautanga, mā reira e hāngai pū ai te aromatawai o te NCEA ki te marautanga o Aotearoa.

Ngā neke whakamua mō muri tata ake nei

Kei te pūtake o ngā tūtohunga o tēnei pūrongo, he hanga i ngā tikanga me te kaupapa o te pūnaha kura o anamata. Me nuku te pūnaha atu i te horopaki whirinaki iti noa, utu ā-ture nui, ki tētahi horopaki whirinaki nui, mahi tahi tūturu.

Mēnā he pīrangī tūturu ki te tahuri i te ahurea o te pūnaha kura, me hanga i ngā pūkenga me te tokomaha tika o ngā kaimahi mātauranga huri noa i te pūnaha, mā reira e whai wā ai ngā rōpū, ngā hapori, me ō rātou tāngata ki te urutau ki ngā wero me ngā whai wāhitanga hou.

Me whai wā, me whai pūtea, me whai whakaaro pai, me whai whakaaetanga tōrangapū whānui.

Me tika mā ngā tamariki mokopuna, me tika mō te wāheke o Aotearoa.

Kōrero

Mātauranga

Me kōrero tātou

**Whakaputahia ō whakaaro
mō te mātauranga anamata.**

**Whakauru ki ngā kōrerorero i
conversation.education.govt.nz**

#EdConvo
#TomorrowsSchools
